

YOSHLARDA MUSIQIY QOBILIYATLAR NAMOYON ETILISHINING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Madrimova Feruza Bahram qizi
Psixologiya va xorijiy tillar instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Yoshlarda musiqiy qobiliyatlarni shakllantirish avvalam bor bolalar bog'chalaridan boshlanadi. Bog'chadagi musiqa o'qituvchisi bolalarning turli xil musiqiy o'yinlar orqali ularga musiqani his qilish va unga qiziqish mahoratini oshiradi. Bunday amaliy mashg'ulotlarni qanday tashkil etish bog'chadagi musiqa o'qituvchisining mahoratiga bog'liq. Buning uchun o'qituvchi bolaning ovozi mashq qildirishi, raqs harakatlarini tushuntirishi lozim. Musiqiy mazmun ohanglar obrazlari bilan ifodalanadi va uni anglash, kechinmalar tarzida idrok etish orqali ushbu musiqa haqida ma'lum tasavvurlar shakllanadi.

Yoshlarda musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi bolaning xalq musiqasi haqidagi umumiy tushunchalari, mumtoz musiqa, xalq musiqasining ommaviy janrlari (musiqa folklori), milliy cholg'u sozlari, xalq cholg'u kuyi, qo'shiqlarining rivojlanish qonuniyatlari va asarlarining shakl tuzilishi, milliy musiqiy bezaklar va milliy zarb usullar haqidagi tasavvurlardan tashkil topadi.

Tayanch so'zlar: folklor, zarb, musiqiy qobiliyat, raqs, mumtoz musiqa, imkoniyat, tarbiyachi, mahorat, o'yin faoliyati, mashg'ulot, idrok, tasavvur.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У МОЛОДЕЖИ

Мадримова Феруза Бахрамовна
Преподаватель института психологии и иностранных языков

Аннотация: Формирование музыкальных способностей у молодежи начинается в первую очередь в детских садах. Учитель музыки в детском саду совершенствует у детей способность чувствовать и интересоваться музыкой через различные музыкальные игры. Как организовать такие практические занятия, зависит от мастерства воспитателя детского сада. Для этого воспитатель должен тренировать голос ребенка и объяснять танцевальные движения. Музыкальное содержание выражается образами тонов, и путем его понимания, восприятия в виде переживаний формируются определенные представления об этой музыке.

Проявление музыкальных способностей зависит от общего понимания ребенком народной музыки, классической музыки, популярных жанров народной музыки (музыкального фольклора), национальных музыкальных инструментов, народных музыкальных наигрышей, закономерностей развития песен и формообразования произведений, национальных музыкальных стилей и национальных приемах использования ударных инструментов.

Ключевые слова: фольклор, музыкальные способности, танец, классическая музыка, возможность, воспитатель, мастерство, игровая деятельность, обучение, восприятие, воображение.

PSYCHOLOGICAL OPPORTUNITIES FOR THE MANIFESTATION OF MUSICAL ABILITIES IN YOUTH

Madrimova Feruza Bahram daughter
Teacher in the institute of psychology and foreign languages

Abstract: The formation of musical abilities in young people begins first of all in kindergartens. Kindergarten music teacher improves children's ability to feel and interest in music through various musical games. How to organize such practical

training depends on the skill of the kindergarten music teacher. For this, the teacher should train the child's voice and explain the dance movements. The musical content is expressed by the images of tones, and certain ideas about this music are formed by understanding it and perceiving it in the form of experiences.

Demonstration of musical abilities in young people consists of the child's general understanding of folk music, classical music, public genres of folk music (musical folklore), national musical instruments, folk musical tunes, patterns of development of songs and the form structure of works, national musical decorations and national percussion methods.

Key words: folklore, musical abilities, dance, classical music, opportunity, educator, skill, game activity, learning, perception, imagination.

Psixologiya ilmining namoyondalari bo'lmish olimlarning butun bir avlodi ana shu shaxs va jamiyat aloqalari tizimida insonning tub mohiyatini anglash, uning rivojlanishi va kamol topishi qonuniyatlarini izlaganlar. Abu Nasr Farobiy, A.Navoiy, Ibn Sino, Beruniy kabi yuzlab Sharq allomalari ham bu o'zaro bog'liqlikning falsafiy va ijtimoiy sirlarini ochishga o'zlarining eng durdona asarlarini bag'ishlaganlar. Barcha qarashlarga umumiy bo'lgan narsa shu bo'lganki, odamni, uning mohiyatini anglash uchun avvalo uning shu jamiyatda tutgan o'rni va mavqeiini bilish zarur.

Shaxsni o'rganishning birlamchi mezoni ham shundan kelib chiqqan holda, uning ijtimoiy mavqei, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rni bilan belgilanishi kerak. Lekin, shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar masalasi birdaniga, bir xil yechimga kelinmagan. Lekin yuqoridagi fikrlar va tortishuvlarning kelib chiqish sababi tushunarli bo'lishi kerak: ular insonning aql mohiyatini tushunish va uning xulqini boshqarish ehtiyojlaridan kelib chiqadi.

Demak, inson jamiyat a'zosi sifatida uning normalariga bo'ysunadi, uning kutishlariga javob berishga xarakat qiladi va o'z xulqini uning talablariga monand qilishga intiladi. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib shaxs fenomeniga ta'rif berish mumkin. Shaxs ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning mahsuli, ongli faoliyatning subyektiv bo'lmish individdir.

Shaxsga taaluqli bo'lgan eng muhim tasnif ham uning jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga bevosita aloqadorlik, ijtimoiy faoliyatga nisbatan ham obyekt, ham subyekt bo'lishlikdir. Shaxsga taaluqli bo'lgan fazilatlaridan eng muhimi shuki, shu tashqi, ijtimoiy ta'sirlarni o'z ongi va idroki bilan qabul qilib (obyektni), so'ngra shu ta'sirlarning subyekt sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Oddiy qilib aytganda, inson bolalik yoshlikdanoq «mening hayotim», «bizning dunyo» degan ijtimoiy muhitga tushadi. Bu muhit o'sha biz bilgan va har kuni his qiladigan siyosat, xuquq, ahloq olamidir. Bu muhit – kelishuvlar, tortishuvlar, hamkorliklar, an'analar, udumlar, turli xil tillar olami bo'lib, undagi ko'plab qoidalarga ko'pchilik mutloq qo'shiladi, ba'zilar qisman qo'shiladi. Bu shunday qoidalar va normalar olamiki, ularga bo'ysunmaslik jamiyat tomonidan qoralanadi, taqiqlanadi.

Shulardan kelib chiqadigan xulosa shuki, shaxs jamiyatga nisbatan barcha tartib – qoidalarni qabul qiluvchi subyekt bo'lsa, jamiyat-ijtimoiy intizom va tartibning, madaniyatning mufassal ko'rinishidir.

Yoshlarda musiqiy qobiliyatlarni shakllantirish jarayoni pedagogika va psixologiya fanining muhim vazifalaridan biridir.

“Tasavvur voqelik predmetlari va hodisalarniig hissiy - yaqqol, umumlashgan obrazi bo'lib, bu predmet va hodisalarning sezgi organlariga bevosita ta'sirisiz ham ongda saqlanib qoladi va takror hosil bo'ladi.

Chunki, u tushunchalarning ma'no va mazmunini doimo narsalarning obrazi bilan bog'laydi va ayni vaqtda ongga predmetlarning hissiy obrazlari bilan erkin ravishda ish ko'rish imkoniyatini beradi” - deyiladi.

Musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi hajmi shaxsning musiqaga nisbatan munosabatini belgilaydi, ya'ni, tasavvurlar mavjud tushunchalar xarakterida

namoyon bo'ladi. Xalq musiqasidagi o'ziga xos milliy va tarbiyaviy xususiyatlarning emotsional-psixologik kechinma sifatida individ, guruh yoki yaxlit holda olingan millat ongida aks etadigan ko'rgazmali obrazlari majmuasini musiqiy tasavvurlar sifatida ta'riflash mumkin.

Xalq musiqa asarlarining o'ziga xos xususiyatlari: milliy usul - ritmlar, milliy musiqiy bezaklar, milliy cholg'u sozlarining tovush hosil qilish va tembr xususiyatlari orqali milliy xarakter xislatlarini ifodalashi, ijroviy imkoniyatlari, asarlar shaklining tuzilishi, milliy kuy rivojlanishi qonuniyatlarining shaxs ongidagi in'ikosi, qo'shiqlar matni orqali milliy, etnik turmush tarzi va milliy qadriyatlarining yorqin tasvirlanishida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, bizningcha, musiqiy qobiliyatlarni shakllanishi ayrim ijtimoiy-psixologik omillarga, jumladan:

1) kichik maktab yoshidagi bolalar va o'smirlarning musiqaga nisbatan shakllangan munosabati me'yoriga;

2) xalq musiqasiga nisbatan qiziqishlar mavjudligi;

3) xalq musiqasi targ'ibotiga;

4) ijtimoiy muhitda xalq musiqasiga nisbatan mavjud munosabat xususiyatlariga;

5) ma'naviy tarbiya mazmuni va saviyasiga;

b) oilaning ijtimoiy nufuzi va xalq musiqasiga nisbatan munosabati me'yoriga bog'liqligidir.

Shubhasiz, yuqoridagi omillar yaxlit suratda turli yosh, individual va hududiy xususiyatlarga mansub o'quvchilarning musiqiy idroki sifatiga ta'sir etib, aytish joizki, ularda musiqiy qobiliyatlar shakllanishida asosiy rol o'ynaydi.

Demak, musiqiy qobiliyatlar shakllanishi o'quvchilarda, avvalo, milliy qadriyatlarimiz namunasi sifatidagi xalq musiqasining badiiy, tarbiyaviy imkoniyatlarini anglash va milliy cholg'u sozlarimizga nisbatan ijobiy munosabat yaratilishi jarayoni bo'lib hisoblanadi.

Ijtimoiy rivojlanish natijasi o'laroq, milliy musiqa madaniyatida yangi zamonaviy yo'nalishlar (teatrlashtirilgan qo'shiq, videokliplar, fonogramma bilan kuylash), janrlar (bir necha yuz kishi ijro etadigan ommaviy bayram kompozitsiyalari, raqslar, milliy balet) va uslublar (milliy estradada umumjahon amaliyotidagi hamda milliy cholg'u sozlarini omixta holda kuylash, dostonxonlik, shuningdek, Xorazmcha, Buxoro va Surxondaryo ijro uslublarining milliy estradadagi o'ziga xos talqini yaratilishi va boshqalar)ning shakllanishi kuzatilmoqda.

Bu esa shaxsda xalq musiqa asarlaridagi ijtimoiy-badiiy mazmuni hamda zamonaviy (elektron) cholg'ularniig tovush imkoniyatlari borasida shakllanadigan qobiliyatlar yangi, o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini namoyon etmoqda:

1. O'quvchi muomalada bo'ladigan (tinglaydigan va kuylaydigan) musiqa asarlarining janr, uslub va yo'nalishlari o'zgarishi bilan uning musiqiy tasavvurlarida ham o'zgarishlar ro'y berishi mumkin.

2. Yangicha uslub talqinida, ya'ni umumjahon amaliyotidagi cholg'u sozlari va milliy cholg'ularni omixta holda qo'llash orqali shakllanayotgan musiqiy qobiliyatlar, asarlar ijrosidagi tovushlar majmuasi va tembrining tinglovchilar turli guruhlari va har bir shaxsda o'ziga xos ruhiy-hissiy ta'sir ko'lami orqali namoyon bo'ladi.

3. Ijtimoiy hayotdagi voqea va hodisalarning yangi musiqiy yo'nalish, janr va uslublarda ifodalanishi orqali shakllanadigan musiqiy qobiliyatlar o'zining ijrochilari soni, tovushlar diapazoni, o'ziga xos ijro maromi bilan ifodalanadigan, sof milliy cholg'ular jo'rligida ijro etiladigan asarlar orqali shakllanadigan tasavvurlardan farq qiladi.

4. Musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi shaxs musiqiy tajribasi va xalq musiqasiga nisbatan munosabatlari mahsulidir.

5. Ular xalq musiqasiga nisbatan jamiyatda mavjud turli ijtimoiy qarashlar, fikrlar, baholarning shaxs ongida aks ettirilishini ta'minlaydi.

b. Har bir shaxs, ijtimoiy guruh va millat ongida musiqiy qobiliyatlar shakllanishi - ularda milliy g'urur, milliy ong va milliy o'zlikni anglash xususiyatlarini qaror toptirishga ko'maklashishi mumkin.

Musiqiy qobiliyatlarni namoyon etish funksiyalari haqida so'z yuritganda, avvalo ularning bilish funksiyasini ta'kidlash lozim. Chunki individ ongida turli darajada shakllanadigan har qanday musiqiy tasavvur asar mazmunini bilishga qaratilgandir.

Ikkinchi funksiyasi - tahlil etish bo'lib, idrok etilgan xalq musiqasi namunalari hayotiy tajriba (appersepsiya) orqali ongda ma'lum asarlar bilan taqqoslanadi va unda ifodalangan badiiy voqelikka ijtimoiy baho beriladi. Baholash subyektiv qarashlar asosida amalga oshirilsa-da, unda ijtimoiy munosabat me'yori aks etadi.

Uchinchi funksiyasi esa yo'naltirish bo'lib, asarda shaxsiy mazmunni anglashga ko'maklashadi hamda ijtimoiy faoliyatda ma'lum rol o'ynaydi. Musiqiy qobiliyatlarning paydo bo'lishi, o'zgarishi, rivojlanishi va milliy musiqiy tasavvurlar sifatida qayta shakllanishida takrorlash usuli ham muhim rol o'ynaydi. Biroq, qayta-qayta idrok qilinayotgan musiqa asarlari tinglovchi yoki tinglovchilar guruhi uchun ham emotsional, ham intellektual ahamiyatga ega bo'lishi kerak. Masalan, bugungi kunda musiqiy qobiliyatlar shakllanishi motivlari sifatida o'zbek milliy estrada musiqasi turli ijtimoiy qatlamlardagi tinglovchilarda ko'pgina hollarda faqatgina hissiy ahamiyatga ega. Ushbu asarlar haqida keng va to'laqonli emotsional tasavvurlar mavjudligini esa takrorlash natijasi sifatida baholash mumkin, chunki milliy estrada namunalari radio va televideniye orqali keng targ'ib etiladi.

Xalq musiqasining o'quvchi-yoshlarda tinglash faoliyati motivlari sifatida namoyon bo'lishi va ularda musiqiy qobiliyatlar shakllanishi uchun ushbu takrorlash, qaytarish usulidan foydalanish ijobiy ahamiyatga ega. Shuningdek, musiqiy qobiliyatlar shakllanishida yosh, individual va xududiy xususiyatlar muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, yosh xususiyatlari o'quvchilarning musiqiy bilim va tajribasi bilan bog'liq bo'lganligi uchun turli yosh guruhlarida musiqiy qobiliyatlar shakllanishi me'yori farqli xususiyatlarga ega bo'ladi.

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda emotsionallik asosida, ya'ni asarning hissiy ta'siriga berilish, hissiy idrok etish orqali unga baho berish tarzida amalga oshiriladi.

O'smirlilik yoshida esa musiqiy qobiliyatlar shakllanishi asarning ichki tuzilishi, uning mazmun-mohiyatiga kirib borish orqali amalga oshiriladi. Shunday qilib, musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi bosqichlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. Musiqa asarini emotsional idrok etish va asar xarakteri (kayfiyati) asosida individ uchun muhimlarining tanlanishi.

2. Asarning ichki strukturasi, badiiy va ijtimoiy mohiyati borasida ma'lumotlar to'planishi.

3. Asarning shaxs ongida ideal sifatida qabul qilingan asarlar bilan taqqoslanishi va ahamiyatsiz deb topilganlarining xotiradan chiqarilishi hamda asar obraziga adekvat tarzda kechinmalar paydo bo'lishi.

4. Ijtimoiy baxo, subyektiv munosabat va appersepsiya asosida musiqiy qobiliyatlarning yaxlit holda ongda shakllanishi.

Musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishida birinchidan, xalq musiqasi namunalarning ijro xarakteri anglanadi. Chunki, asar xarakterini anglash orqali uning dastlabki tasviriy va ifodaviy xususiyatlari shaxs ongida paydo bo'ladi va keyingi bosqichga axborotlar to'plash uchun qulay psixologik vaziyat yaratiladi, xarakter emotsionallik bilan bog'liq bo'lgani sababli turli emotsional-psixologik holatlarni ifodalovchi kayfiyatlar (quvnoq, g'amgin, tantanali, yengil, mungli, sho'x va hokazo.) asarni badiiy va ijtimoiy xarakterini belgilovchi omillar sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Masalan, o'quvchilar tinglanayotgan asarlariga dastlabki soniyalardayoq munosabat bildirishlari (musiqa yoqdi yoki yoqmadi) ham tasavvurlar asosidagi asar xarakteri bilan bog'liq baho hisoblanadi.

Ikkinchidan, asarning ichki tuzilishi, shakli, musiqiy obraz rivojlanishi jarayoni, badiiy-musiqiy va ma'naviy-ijtimoiy mazmuni haqida ma'lumotlar yig'iladi.

Uchinchidan, asar ongdagi musiqiy asarlar bilan taqqoslanib, saralanib, asar obraziga xos kechinmalar paydo bo'lishi mumkin. Nihoyat oxirgi bosqichda ushbu asar borasidagi ijtimoiy baho, musiqiy tajriba (appersepsiya) va subyektiv munosabat asosida yaxlit tasavvurlar shakllanadi.

Musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi idrok jarayoni fenomeni sifatida quyidagi ijtimoiy psixologik xususiyatlar bilan ifodalanishi mumkin. Yakka holda olingan musiqiy tasavvurlar bizningcha, ushbu musiqaning alohida janrlariga nisbatan shaxsda tinglash ehtiyoji sezilishi, tinglash faoliyati motivlari sifatida boshqa janrlardan afzal ko'rilishida namoyon bo'ladi. Umumiy tasavvurlar esa xalq musiqasining turli janrlarini qiziqib tinglash va faol ijobiy munosabat bildira olishda ko'rinadi. Musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishi idrok singari aniqlikka ega bo'lmasada, ular umumlashtirilgan musiqiy obrazlar sifatida shaxsning musiqani tushunishi va unga nisbatan baholash mezonlariga egaligi bilan muhimdir. Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, yoshlarda musiqiy qobiliyatlarni namoyon etilishining psixologik imkoniyatlarini shakllantirishda musiqa o'qituvchisining vazifasi dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Ozod va obod demokratik mamlakat O'zbekistonni birgalikda barpo etamiz. - T.: O'zbekiston. 2016 yil.

2. Mirziyoyev Sh.M. Biz buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. - T.: O'zbekiston. 2017 yil.

3. Sh.R. Barotov, E.M.Muxtorov O'smirlarda o'zini-o'zi psixologik himoya qilish haqidagi g'oyalarni shakllantirishning ilmiy-amaliy asoslari. Toshkent "Fan" nashriyoti, 2008 yil.

4. Madrimov B. (2021). Professional Training Is An Incentive For Moral And Aesthetic Education. The American Journal of Social Science and Educational Innovations. Vol. 03, Issue 02, Pp. 109-113.

5. Khudoynazarovich M.B. (2021). Aesthetic education of schoolchildren of Uzbek music and folk songs. Web of Scientist: An International Journal of Scientific Research. Vol. 1, no. 1, pp. 62-65.

6. Madrimov B. (2021). The performance of the Uzbek national singing art and the genre of the stage and the soznaniye of the modern youth. Science, technology and education. No. 2-1 (77), S. 55-58.

7. Madrimov B. (2021). Classic national «makom» and its place in the educational process of the direction «musical education». International Journal on Integrated Education. Vol. 4, Issue 2, pp. 121-124.

8. Khudoynazarovich M.B. (2021). Historical stages in the development of Uzbek folk art. World Bulletin of Social Sciences. Vol. 1, no. 1, pp. 32-33.